

PAPER DETAILS

TITLE: Aleppo Observed: Ottoman Syria Through the Eyes of Two Scottish Doctors, Alexander and Patrick Russell

AUTHORS: Seref ETKER

PAGES: 345-347

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13174>

M.H. van den Boogert, *Aleppo Observed: Ottoman Syria Through the Eyes of Two Scottish Doctors, Alexander and Patrick Russell*, Oxford: Oxford University Press, Studies in the Arcadian Library, 2010 (25x32 cm., 254 p.) ISBN-13: 978-0-19-958856-5.

Alexander Russell (Edinburgh 1714–Londra 1768) ve Patrick Russell (Edinburgh 1727 – Londra 1805) Osmanlı döneminde Halep’te uzun sürelerle görev yapmış iki kardeş hekimdir. Mesleki çalışmalarının çerçevelediği, *The Natural History of Aleppo* başlığını taşıyan gözlemleri ‘doğal tarih’ çalışmaları için birincil kaynak niteliğindedir. Leiden Üniversitesi’nden Maurits H. van den Boogert, yapıtın ayrı kitaplar sayılabilecek 1756 ve 1794 baskılarını,¹ yeniden okuyarak değerlendirirken amacını: yazarların formasyonları ile gözlem yöntemlerini anlamak, toplumsal yaşam konusundaki görüşlerini tartışmak ve kitaplarının tıp ve doğa bilimleri bakımından tarihsel değerini ortaya koymak, olarak açıklamaktadır.

Alexander Russell, Edinburgh Üniversitesi'nden 1735 yılında – C.Linnaeus'un *Systema Naturæ*'sinin yayımlandığı yıl – mezun olmuş ve Halep'e giderek İngiliz Levant Company 'fabrikalarının' hekimliğini üstlenmiş; 1740'tan 1753'e kadar kentte kalmıştır. Londra'ya yerleştikten sonra bastırdığı *The Natural History of Aleppo*'da botanik, zooloji, tıp ve tıbbi antropoloji konuları ağırlıktadır. Dr. Alexander Russell'in önceliği sağlık ve hastalıklar olmuş; böcek, yılan ve balıklarla kuşları ve dört ayaklıları, güncel hekimlik pratiğiyle bağdaştırabileceği ölçüde incelemiştir. Kitapta, doğa tarihi içinde görülen fizik, jeoloji ve gökbilimine değinilmemiş; kendilerinden önce Halep'e gelen L. Rauwolff (1540?-1596) ve G.T. Minadoi (1545?-1615) gibi ünlü hekimlerin çalışmalarına yer verilmemiştir. Dr. Russell'lerin hastalıklarla ilişkilendirdikleri meteorolojik verileri ise *Aleppo Observed* planının dışında kalmıştır.

Alexander Russell'i İngiltere'deki bilim çevrelerine tanıtan *Arbutus andrachne*'nin (Sandal ağacı, Eastern strawberry tree) tohumlarını göndererek burada yetişmesini sağlaması olmuştur. Antakya, Maraş, İdlib ve Trablus'tan toplanan *Convolvulus scammonia*'yı (Mahmude, Scammony plant) tıbbi özellikleriyle yayımlayan da A. Russell'dir. Bu nedenlerle, Sir Joseph Banks ve Daniel Solander tarafından, *Astragalus russellii* bitkisine Alexander Russell'in

¹ Alexander Russell, *The Natural History of Aleppo. Containing a Description of the City and the Principal Natural Productions in its Neighbourhood; Together with an Account of the Climate, Inhabitants, and Diseases Particularly of the Plague, with the Methods of used by Europeans for their Preservation*, London, A. Millar, 1756, (22x28.5 cm) viii, 266, [10] p., 16 leaves of plates (some folded), ill.; Second edition revised, enlarged and illustrated with notes by Patrick Russel, London, G.G. and J. Robinson, 1794, (23.5x29 cm.) 2 vols. (vol 1:) V-XXIV + 441 + XXIII p; 4 engraved plates, (vol 2:) III + XII + 430 + XXXIV + 26 (index) p., 16 engraved plates. (Bu kitabın 2010 yılında birinci baskısının, 1969 ve 2008 yıllarında ikinci baskısının tıpkı basımları yapılmıştır.)

adı verilmiştir. Alexander Ru Bağırtlak (*Pterocles alchata*), E Küçük Balaban (*Ixobrychus* ornitologlarına göndermiştir.

Dr. Alexander Russell'in olarak bilinen deri Leishmaniasis yapmıştır. Halep'te 1742, 1743 yaşayan Alexander Russell, hükümeti tarafından danışman o

Dr. Patrick Russell 1750 yılında İstanbul'a gelmiş ve 1782'de Hazine-i Umumiye'de çalıştıktan sonra, 1782'de Hazine-i Umumiye'den ayrılmıştır. Bir yandan *The Natural History of the Fishes of the Empire of the Ottoman* adlı kitabı hazırlarken, *A Treatise of the Fishes of the Empire of the Ottoman* adlı kitabı da yazmıştır. Bu kitabın başlığında balıklar üzerine yaptığı araştırma, *Regalecus russellii* (Russel's ribbed fish) adıyla bilinen balık türü üzerine yapılmıştır. Ayrıca, bambu boğumlarından çıkarılan 'tebeşir' denilen silika bileşiğinin kullanışlarına da değinmiştir. Russell'ın kuş türlerini Linné'nin sınıflandırmasına göre düzenlediği görülmektedir. Genellikle Türkçe isimlerle yazılmıştır. Ekonomisindeki yeri belirtilmiştir.

Patrick Russell, Suriye'de kitabına 120 olgudaki gözlemler ve vebanın bulaşıcı olduğu konusundaki 16. ve 17. yüzyıllarda görülen vebalar arasındaki karşılaştırmalı mortüit verileri (*History of Aleppo*'nun ikinci baskısı: 1609 m) koyarak vebanın yabancılara hacminin düşmesinden zarar gören şehirlerde yayılma eğiliminde olduklarını farkederek salgınla mücadele edilebileceğini düşünebilmek için muhbirler kurmuş ve genç hekimin görevlendirilerek salgınla mücadele toplanmasını önermiştir.

Patrick Russell, Halep
hekimlerin bilgisizliğini açıkça
yoktur; ‘Frenk zahmetini’

² Patrick Russell, *A Treatise of the Plague, at Aleppo, in the Years 1760, 1761, 1762, 1763, 1764, 1765, 1766, 1767, 1768, 1769, 1770, 1771, 1772, 1773, 1774, 1775, 1776, 1777, 1778, 1779, 1780, 1781, 1782, 1783, 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1789, 1790, 1791, 1792, 1793, 1794, 1795, 1796, 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1806, 1807, 1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437,*

(chincona/kınakına) ve antimon bileşiklerini bilmezler. Öte yandan, Halepli hekimler, amputasyonla sonuçlanabilecek girişimlerden sonra, kendilerini suçlayarak para vermek istemeyenlere karşı bir güvence olmak üzere, ameliyat öncesinde hastalarıyla mukaveleler yaparak mahkemeye onaylatıyorlardı. Mahkemelerle uğraşmak istemeyen hekimler daha az ameliyat yapar olmuşlardı.

Aleppo Observed'ün son bölümde yerel nüfus, Doğu Hristiyanları, Musevi ve Müslüman toplulukları, harem, evlenme, doğum ve doğum hızları, Arap kültürü, tıbbi, edebi ve popüler kitaplar ele alınmıştır. Kitaplığının kayıtlarından Dr. Patrick Russell'in Zahravi ve İbn ül-Kuf'un yazmalarını edinerek incelediğini öğreniyoruz. *The Natural History of Aleppo*'nun yazarları, yaşadıkları toplumu küçümsemeden, kişisel gözlemlerine dayanan ilgi çekici bilgiler vermişler; tartışma yaratabilecek dinsel konulara fazlaca girmemişlerdir. P. Russell karantina uygulamayan İngiliz Hükümetini eleştirdiği halde, Osmanlı yetkililerinin cenazelere katılan şeyhlerin sayısını sınırlamasını bile hijyenik bir önlem kabul etmiştir. M.H. van den Boogert, Mehmed Ragıb Paşa'nın 1760'larda Dr. Patrick Russell'e bir otopsi yapması için yazılı izin vermeyi önerdiğini, ancak P. Russell'in bundan çekindiğini yazmaktadır (s. 154; Ch. 5, cf. 27). Oysa, Beylerbeyi Koca Ragıb Paşa 1757'de sadrazamlığa atanarak Suriye'den ayrılmıştır?

Çok sayıda portre, resim, gravür, harita, belge vb. tıpkıbasımı ile zenginleştirilmiş olan *Aleppo Observed*, Alexander ve Patrick Russell'in *The Natural History of Aleppo* klasiği için özendirici bir giriş oluşturmaktadır.

Dr. Şeref Etker